

Drabancz Mihály Róbert - Vitál Attila: Népművelők a rendszerváltásban I. Portréinterjúk narratív elemzése

A rendszerváltás folyamatát katalizáló demokratikus ellenzék vezetői személyiségeinek, elsősorban a fővárosi akadémiai értelmiségi körből rekrutálódó elitnek a közéleti szerepvállalását, a többpárti demokrácia megteremtésében betöltött szerepét számos tudományos kutatás vizsgálta, azonban a vidéki Magyarországon létrejött alternatív politikai mozgalmak, önszerveződések kulcsszereplőinek életútjáról, motivációiról, erőfeszítéseiről méltatlanul kevés tudományos és ismeretterjesztő munka látott napvilágot. Korábbi adatgyűjtéseink során, mely Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településeken a demokratikus átalakulásban meghatározó szerepet játszó egyéniségek életútját vizsgálta (Vitál-Drabancz 2022; 2023), felfigyeltünk arra a tényre, hogy a vidéken megszerveződött ellenzéki pártok alapszervezeteiben, megyei választmányaiban, illetve országgyűlési és önkormányzati képviselőjelöltséget vállaló aktivisták körében nem pusztán a humán értelmiség (újságíró, tanár, lelkész) volt felülreprezentálva, hanem a közművelődés, kultúraközvetítés területén tevékenykedő szakemberek, illetve erre a pályára készülő főiskolai hallgatók köréből különösen nagy számassággal vettek részt a demokratikus ellenzék mozgalmaiban a vidéki Magyarországon. (Drabancz 2023) Ugyan fenntartjuk az optikai torzítás elméleti lehetőségét, ugyanakkor az történelmi evidencia, hogy a kis- és középvárosokban, megyeszékhelyeken a művelődési házak rendezvényei, könyvtárak író-olvasó találkozói, ismeretterjesztő foglalkozások biztosították a helyi diskurzust a pártállam lebontásával kapcsolatos igények megfogalmazásának, a demokratikus átalakulás módjára vonatkozó elképzelések, nézetek ütköztetésének. Ezek a kulturális terek biztosították a későbbiekben, a nyolcvanas évek végén létrejött ellenzéki pártok működésének alapvető infrastrukturális feltételeit, a szabad választásokra való felkészülést. Hipotézisünk szerint ezekben a folyamatokban katalizátor szerepe volt a népművelőknek [\[1\]](#), akik már a hetvenes évek második felétől egyre eredményesebb módon tágitották a szocialista kultúrpolitika határait, segítették a hivatalos ideológiai doktrínával, ízléskultúrával dacoló öntevékeny körök működését.

A tanulmányunk narratív interjú elemzésével tárja fel a rendszerváltásban aktív szerepet vállaló népművelők involváltságának okait, politikai szervező tevékenységét, továbbá a népművelő képzések hatását a kultúrmunkások közéleti szerepvállalására a nyolcvanas évek időmetszetében. Az adatgyűjtésünk narratív interjúkra épült. A leíró jellegű kutatásunkban elméleti alapsokaságának tekintettük az 1980-as évek második felében a demokratikus ellenzéki mozgalomban, illetve a posztszocialista átmenet időszakában közéleti szerepet vállaló, az 1980-1991 közötti időszakban a magyarországi kulturális-közművelődési intézményekben szakdolgozói vagy szerződéses státusban, alkalmazotti vagy kis-, illetve középszintű beosztásban

foglalkoztatott szakdolgozókat, illetve az 1985-1990 közötti időszakban bármely magyarországi felsőoktatási intézményben népművelő szakon tanulmányokat folytatókat. Az interjúalanyok kiválasztása a társadalomtudományi kvalitatív kutatásokban gyakran alkalmazott hólabda módszertan (snowball sampling) alkalmazásával történt. Az elkészült interjúk statisztikailag ugyan nem reprezentálja az alapsokaságot, ugyanakkor a narrációk elemzése fontos kiindulópont lehet a népművelők rendszerváltásban betöltött szerepének megismerésében.

Ebben a tanulmányban négy dimenzióban elemezzük az interjúalanyok narratíváit. A népművelők politikai szerepvállalását motiváló tényezők számba vétele kapcsán a vizsgálatunk fókuszpontja, hogy a népművelőknek az ellenzéki pártok, szervezetek tevékenységében való részvételtét milyen módon határozta meg a pártállami rendszerhez való viszonyulásuk, a bevonódásukat milyen személyes tényezők, szocializációs hatások támogatták. A narratívák elemzése során megkíséreljük szétszálazni azt a relációt, hogy a közéleti érdeklődés terelte –e a népművelői pályára az egyént, vagy a népművelő képzés pályaszocializációs hatása formálta a közélet alakítására irányuló belső igényt. A rendszerváltás időszakában az interjúalanyok politikai preferenciáinak és közéleti részvételének elemzése során elsősorban a közéleti szerepvállalás szervezeti hátterére fókuszálunk: az ellenzéki aktivisták választottak-e pártot a cselekvésük színteréhez, vagy a megszerveződő ellenzéki pártok választották ki a személyközi kapcsolati hálózataikon keresztül a lokális térben befolyással bíró helyi politikusaikat, illetve ezek a preferenciák mennyiben tekinthetők ideológiailag konzisztensnek?

Szociokulturális háttér, identitás

Az 1980-as években Vercseg és Földiák által irányított, a népművelők körében folytatott kvalitatív kutatás az egyéni élettörténeteken, a családi szocializációs mintákon keresztül tárta fel a szakma gyakorlóinak hivatásképét. A vizsgálat sajátossága volt, hogy elsősorban a nagyközségek közművelődési intézményeinek főállású szakdolgozóira fókuszált. A kutatás egyik következtetése, hogy a zömében első generációs értelmiséginek tekinthető közművelődési dolgozók családi és szakmai szocializációja meglehetősen szürke volt, a népművelők életéből, szakmai identitásából hiányzott az értékadó minta, a pályára kerülésük kevésbé tudatos döntésnek tudható be. A másik fontos megállapítás az volt, hogy nélkülözik a nagyobb fokú szuverenitást, viselkedésük, értékrendjük inkább konformista, adaptív jellegű (Vercseg 1988). Kleisz Teréz dolgozatában négy, a népművelők körében 1970-1990 között végzett kutatás összevetése során arra a következtetésre jutott, hogy a szakmaterület képviselői nagyfokú intergenerációs mobilitási életútjából fakadóan töredékesebben szocializálódtak kritikai értelmiségivé, a passzív, alkalmazkodó életstratégia erőteljesen ható mintázat (Kleisz 2005).

Adódik a kérdés, hogy a nyolcvanas évek második felében, az ugyan meggyengülő, de mégiscsak regnáló pártállam időszakában a demokratikus ellenzéki mozgalmakba bekapcsolódó, ezáltal egzisztenciális kockázatot vállaló, politikai értelemben nonkonform habitusú népművelők életútjában, szociokulturális hátterében milyen tényezők hatása mutatható ki, amely támogatja a közéleti szerepvállalásukat, a fennálló normatív renddel való tudatos szembenállásukat? Az általunk készített életútinterjúk két fontosabb tényező rajzolódik ki: a rendszerváltás folyamatába bekapcsolódó vidéki népművelők családjának aktív hívő létformája, vallásfelekezeti kötődése, illetve a származási család pártállami rendszerbe való beágyazottságának alacsony

szintje, sőt a kommunista diktatúrával szembenálló családtörténet. Ez a két mozgatórugó egyes életutakban összekapcsolódik, erőteljes szocializációs élménnyé válik.

A fennálló renddel szembeni ellenálló attitűd természetes része volt a családi életünknek. Édesapám lelkész volt, az egyházügyi kérdések mellett nagyon érdeklődött a közügyek, közpolitika iránt is, és ez az aktivitás nem nyerte el sem a hatalomgyakorlók, sem a metodista egyházvezetők tetszését. Csak egy apróság: a lelkészeknek rendszeresen tartottak politikai továbbképzést, ezt hazafias népfronti ülésnek hívták a hatvanas, és szerintem a hetvenes években is. Ezeken a találkozók az előadásokhoz hozzá lehetett szólni, és természetesen az édesapám sokszor fel is szólalt, amit többnyire valamilyen retorzió követett. Előfordult, hogy több évre bevonták a jogosítványát, és akkor kerékpárral járt, vagy a hívei fuvarozták. Lelkészcsaládban éltünk, a sokgyermekes, hívő kisközösségnek van egy sajátos belső klímája. Volt egyfajta szigorúság, elvárás velünk szemben, hogy példamutató életet éljünk, még akkor is, hogy ha ezt esetleg nem éreztük a sajátunkénak. Ugyanakkor belülről megélve nagyon jó volt felnőni ebben a miliőben. (...) Édesapám felfüggesztett börtönbüntetést kapott, és közel hét évig gyakorlatilag illegalitásban működött. Elbocsájtották az állásából, amit ő nem fogadott el; a gyülekezete kitarthatott mellette. Ma már nem könnyű elképzelni, hogy még személyi igazolványa sem volt abban az időben. Az autójáról levették a rendszámot, hogy ne tudjon vele közlekedni. Ilyen zaklatások közepette zajlott az életünk. Végül is 1981-ig tartott ez az állapot. Én úgy emlékszem vissza ezekre az időkre, hogy állandó feszültségben éltünk, de ehhez is hozzá lehetett szokni. (...) ugyanakkor ez a helyzet nem jelentett teljes kívülállóságot. A Kommunista Ifjúsági Szövetség tagja nem voltam soha, de úttörő például igen. Kérdeztem is egyszer anyámtól, hogy ha a KISZ-tagság nem fért bele a család értékrendjébe, akkor miért lehettem az általános iskolában kisdobos és úttörő? Erre a kérdésre azt a választ kaptam, hogy kisgyermek korunkban, amennyire csak lehetett, igyekeztek megóvni bennünket a konfliktusos helyzetektől. Ennek ellenére én abban a létállapotban szocializálódtam, hogy a családuk a fennálló renddel mindig is szembe helyezkedett, ráadásul a lelkészgyerek státus, és kiségyházi hovatartozás még egy további stigma volt. Igazából a történelmi egyházak sem lelkesednek a kisebb felekezetekért, már amennyiben létezik egyáltalán olyan kategória, hogy történelmi egyház.

Édesapám református lelkész volt Tamásváralján, egy kis faluban, amely Szatmárnémetitől észak-keletre található, nem messze Halmi községtől. A Felvidék visszacsatolását követően Románia egyre ingerültebben kezelte a magyar kérdést, és 1939 októberében a rendőrség letartóztatta apámat, mintegy ezer, politikailag megbízhatatlannak tartott magyarral együtt. Kolozsváron a katonai börtönben tartották fogva őt, majd két és fél hónapos előzetes letartóztatás után, 1939. december 21-én 35 másik társával együtt kitoloncolták Romániából. (...) A középiskola akkori légköre egyáltalán nem volt nyomasztó. Emlékszem, hogy történelemtanárunk és az iskolaigazgató a feleségével rendszeresen a Szent Anna templomba jártak misére. Az első osztályfőnököm is hívő ember volt, és én úgy éreztem, hogy a tanárok többsége vallásos világnézettel bírt. Nem erőltették ránk azokat a nézeteket, amivel maguk sem tudtak azonosulni, annak ellenére, hogy ez egy ipari iskola volt. 1956 után alakult meg a Kommunista Ifjúsági Szövetség, és teljes egyetértésben a mi osztályunk úgy döntött, hogy nem lépünk be a KISZ-be. Igen ám, de amikor közeledett az egyetemi felvételi, akkor egy-két diáknak kötelezően ajánlott volt a tagság, mondván, hogy egyébként semmi esélyük nem lesz a továbbtanulásra.

Egy kisfaluban születtem, édesapám evangélikus lelkészként szolgált. A korai szocializmus szegény Magyarországon egy nagycsaládban nőttem fel. Én először az édesapám életén, hivatásán keresztül ismertem meg a létező szocializmus működési mechanizmusát. Az acéli kategóriákkal

szólva az egyház a tiltott és a túrt határán működő intézmény volt, így az egyes lelkészek is. Édesapám is a megfigyelt személyek közé tartozott, aki soha nem tett hűségesküt a kommunista hatalomnak, pedig világossá tették számára, hogyha feljebb szeretne lépni, akkor meg kell jelentetnie egy-két olyan írást a sajtóban, amiben kifejezi a szocializmus iránti lojalitását. Édesapám meg azt mondta, hogy ő az egyház urához kötötte az életét, az iránta való hűségét bármikor, bárhol megvallja, viszont a mandátuma nem a politikai rezsim támogatására szól. Így aztán egész életében a falusi lelkész pozíciójában ragadt.

Abban az időben a szocializmus rendszere már fellazulóban volt, ha valaki templomba járt, annak nem volt különösebb kockázata, senki nem csinált belőle ügyet, kivéve, ha ezt demonstratív céllal tette. Az enyhülés időszakában is lehetett érezni a láthatatlan, felemelt ujjat, hogy eddig, és ne tovább. Mindenki tisztában volt a kimondatlan elvárásokkal és a tilalmakkal is. Nem volt illendő a pedagógusoknak templomba járniuk, annak ellenére sem, hogy ebben az időszakban már többnyire nem kellett retorziótól tartania egy tanárembernek, ha istentiszteleten vett részt, különösen egy kistelepülésen. A nem totalitárius diktatúra jellemzője a láthatatlan korlát: számos viselkedési norma nincs megfogalmazva, nincs jogszabályban rögzítve, de érzi az ember, hogy mi az, ami beleillik a hatalom elképzeléseibe, és mi az, ami nem. Az íratlan szabályokkal az emberek tisztában voltak, akarva vagy akaratlanul, tudták, hogy milyen magatartási normáknak kell megfelelniük. A játékszabályokat az én családom is betartotta, annak ellenére, hogy mi egészen más világnézet alapján szocializálódtunk. Az egyik nagyapám rendőrként szolgált a Horthy-korszakban, a másik nagyapám gazdálkodó kulák volt. Mi másfajta értékrend mellett nőttünk fel, és ahogy ráeszméltunk a világra, az előírt keretek egyre inkább szűknek bizonyultak számunkra.

Tomka Miklós értelmezésében a szocialista rendszerben a társadalmi igényekhez való alkalmazkodással szemben a pártállami vezetés és a társadalom kettős szembenállása volt meghatározó. Ebben a helyzetben a vallás kiemelt szerepet játszott a hagyományok megőrzésében, a közösségek összetartásában, valamint az emberek teljes kontrolljával szembeni ellenállásban. Miközben a modernizációs folyamatok Kelet-Közép-Európában is gyengítették a vallás pozícióját, a politikai megosztottság viszont inkább erősítette azt. Bár a pártállam üldözte a vallást, a vallás és az egyház a hagyományok védelmezőjeként és az ellenzék kifejeződéseként új erőre kapott, amely Nyugat-Európában nem létezett. Tomka felveti, hogy érdemes vizsgálni azt a problémát, hogy az egyházak teológiai és társadalmi konzervativizmusa milyen mértékben tekinthető üldözött helyzetnek, és az „üldözéssel szemben görcsbe merevedetten védekező magatartás” következményének. (Tomka 2009).

A pártállammal szembenálló, a hivatalos ideológiai doktrínákat megkérdőjelező attitűd szocializációs hatása az interjúalanyok esetében markáns szerepet játszott a passzív kritikai diszpozíciótól a nyolcvanas évek második felében egyre manifesztáltabbá váló ellenzéki szerep felvállalásában. Ez a beállítódás figyelhető meg azoknak az első generációs értelmiségivé váló népművelőknek az esetében is, akik nem lelkész családból származnak, viszont a hetvenes-nyolcvanas években egyházi fenntartású középiskolában folytatták tanulmányaikat. 1950-ben, a szerzetesrendek felosztatását követően megállapodást kötött a katolikus egyház az államhatalommal, mely alapján négy szerzetesrend nyolc középiskolában folytathatta a négyosztályos katolikus gimnáziumi képzését. Ezt az alkut erősítette meg a Vatikán és a Magyar Állam között 1964-ben kötött egyezmény, ami a katolikus iskolák helyzetén nem változtatott, a status quot megszilárdította. Az egyházi iskolák az állam által megszabott működési elvek szerint folytathattak oktató-nevelő munkát, és tanáraik azt követően taníthattak – állami tantervet követve és állami tankönyvet használva –, hogy letették az esküt a Magyar Népköztársaságra és az

alkotmányára. Az egyezmény alapján a katolikus iskolák azoknak a szülőknek a gyermekeit vehették fel, akik nem nyertek felvételt állami iskolába, vagy akik onnan szabadon léptek át egyházi gimnáziumba (Csejowski 2012). A pártállam által kiépített „második oktatási rendszer” a 19. század egyházi népoktatásához hasonlóan funkcionált, ami kiegészítette az állami népoktatást legalábbis gimnáziumi oktatás szintjén (Kozma 2005). A korszak felekezeti gimnáziumai mintaiskolákká fejlődtek és igen nagy presztízzsel bírtak, annak ellenére hogy működésük feltételei rendkívül hátrányosak voltak az állami iskolákéhoz képest. Az 1627-től folyamatosan működő Győri Bencés Gimnázium (mai nevén Czuczor Gergely Bencés Gimnázium) bentlakásos képzésében két interjúalanyunk is részt vett. Az intézmény szellemisége, a tudós bencés szerzetesek világképe meghatározó élményként szolgált és megalapozta a közélet iránti érdeklődés, a közügyek alakításának igényét.

Az iskolaválasztást leginkább édesanyámnak, illetve a falunk papjának köszönhetem. Nem vagyok biztos abban, hogy kiskamaszként tényleg ezt akartam, illetve nem tudtam, hogy mire vállalkozok, de a szüleim küldtek, és engedelmes fiú voltam. Falusi gyerekként beleugrottam az ismeretlenbe. Nagy kulturális sokk volt, de nagyon jól éreztem magam. Az első év nehéz volt, de a második évet már kifejezetten élveztem a Győri Bencés Gimnáziumban, és nagyon sokat köszönhetek az ottani tanáraimnak, a közegnek, a hétvégi kirándulásoknak, a Bakonyinak, a városnak, tanáraimnak, akik kinyitották a szememet a világra. A pártállam felügyelete alatt ugyan, de nagyon inspiráló szellemi közegben élhettünk, olyan irodalmakkal ismerkedhettünk meg, olyan beszélgetésekben vehettünk részt, amelyek lehetőséget adtak arra, hogy foglalkozhassunk a nemzeti kérdésekkel, a nemzeti öntudattal. Megemlítenék egy tanáromat, Jáki Teodóz atyát, aki minden nyarát a moldvai csángók között töltötte és diákepekkel színesített élménybeszámolót tartott Székelyföldről, a magyarság égető problémáiról. (...) Szóval a bencés iskolai közösség egy másfajta, sajátos világot teremtett számomra akkoriban, amiről azt gondolom, hogy a későbbi szerepvállalásomat is megalapozta.

Sokszor gondolják azt, hogy egy egyházi iskola, különösen egy katolikus gimnázium egynyomtávus szellemiséget és lelkeséget sulykoló intézmény. Én meg pont azt tapasztaltam meg, hogy a bencés gimnázium sokértű szellemi inspirációt adó közeg volt, amelynek az áldását, meg a hatását mind a mai napig érzem magamon. A formális, az egy-egy felekezethez kötődő vallásosság jelentősége visszaszorult a szocializmusban, így a gimnáziumban már nem tekintettek eretneknek. Én voltam az egyetlen evangélikus az iskolában és teljes mértékben elfogadták az én vallási másságomat. Az, hogy én evangélikusként bekerültem egy katolikus közösségbe, nem teremtett vallásháborús helyzetet, ellenben megtapasztalhattam, hogy mennyire fontos dolog az életben, hogy aki kisebbségben van, ahhoz milyen módon kell viszonyulni. (...) A bencés atyáktól három fontos dolgot tanulhattunk: a kereszténységet, az európaiságot és a magyarságot, és mindezt természetes ötvözetben és elképesztő minőségben. De más élményeket is adott a gimnázium, pezsgő kulturális életet teremtettek a bencés atyák. Iskolai koncertet adott nálunk a világhírű Tátrai Vonósnégyes vagy a huszadik század egyik legnagyobb zongoristája, Szvjatoszlav Richter. Iskolai bálokon az Illés, a Metró együttesek, a Tolcsvay Trió játszottak. Azokban az időkben a bencés bál volt Győr egyik legnagyobb társasági eseménye, elsősorban azért, mert ott mindig élő zenekar játszott.

1981 nyarán másodéves gimnazistaként, iskolánk szervezésében osztálytársaimmal Krakkóban tölthettünk néhány hetet, közreműködtünk a magyar-lengyel barátságnak szentelt templom építésében. A város főterén mondott beszédet egy nagygyűlésen Lech Walesa, a pártállam ellenzékeként fellépő Szolidaritás mozgalom vezetője. Én olyan tömeget még nem láttam, mint amivel ott találkozhattam. Igyekeztünk kihámozni, hogy mi is történik akkor Lengyelországban.

Hoztunk haza magunkkal ellenzéki kiadványokat, és egy szolidaritási jelvényt is nagy bátran átcsempésztam a határon. Igaz, hogy a magyar határ átlépése előtti utolsó pillanatban félelmünkben az újságokat kidobtuk a vonatablakon, de a jelvényt elhoztam magammal, és évtizedekig őrizgettem.

Az 1980-as évek második felében az ellenzéki csoportok, köztük a demokratikus ellenzék ideológiai és hálózatosodási szempontból is újszerű módon szerveződtek. Ez a folyamat három fontos tényezőn alapult: új értékrendek és identitások megfogalmazásával, amelyek a Kádár-rendszer politikai dominanciáját megkérdőjelezték; egy új politikai felfogás kialakításával, amely az alkotmányos jogok elsőbbségét hangsúlyozta a paternalizmussal szemben; végül, ezen új felfogás szervezeti megjelenésével, a szamizdat szerkesztőségekből létrejött ellenzéki lapok, és az alternatív civil önszerveződésekben [\[2\]](#) kinövő civil szervezetek formájában, amelyek demokratikus hálózatokká szerveződtek. (Csizmadia 2001). A nyolcvanas évek ellenzéki aktivizmusa viszonylag zárt szociális kapcsolati hálózatban működött, a SZETA mozgalom az önkénteseit az alapítók családi-baráti köréből toborozta, ugyanakkor a külső körbe tartozó segítők a konspirációra épülő terepmunka és az alapítók szellemi kisugárzása a közélet alakításában való részvételre ösztökélte.

Nem éltem burokban, de nem állítanám, hogy politikus alkat voltam. Én az újságot a hátuljáról kezdtem olvasni, elsőként a sportrovatnál. Beültem a könyvtár olvasójába azért, hogy a Népsportot, és a Képes Sportot átolvassam. Nagy sportrajongó voltam. A politikai mozgólódásokról tudtam, de nem szippantott be nagyon. Volt ugyanakkor számos érdekes élményem. Gábor bátyám elég jó kapcsolatban volt a demokratikus ellenzék liberális köreivel, ami onnan eredt, hogy ők kezdetől szolidárisak voltak mindazokkal, akik valamilyen üldöztetést szenvedtek. Gábor évekig a bezárt imaterme előtt, az utcán tartotta az istentiszteleteket, és a demokratikus ellenzék néhány tagja eljárt szolidaritásból ezekre az alkalmakra. Ezek között ateisták is bőven voltak, illetve akadt közöttük több személy, például Eörsi István, Solt Ottilia, akikkel a testvérem egész hátralévő életükben vallási dialógust folytatott. A bátyám révén némi kapcsolatom nekem is volt a demokratikus ellenzékkel. Előszörban személyes élményekkel kötődtem ehhez a társasághoz. Ha jól emlékszem, 1981 nyarán a lengyel Szolidaritás mozgalom kirúgott aktivistáinak a gyerekei számára a magyar értelmiségiek magánkezdeményezésként nyaralást szerveztek a Balatonnál. Az előkészület komoly konspirációval folyt, hogy a hivatalos szervek ne szerezzenek tudomást az akcióról. Biztos vagyok benne, hogy tudtak róla. Magánautóval szállítottuk a lengyel gyerekeket a Balatonhoz, egy ilyen harminc gépkocsiból álló konvoj miért is ne lett volna feltűnő? A bátyám szólt, hogy van egy autó, amire nincs sofőr, segítenék -e? Természetesen szívesen vállaltam. Egy féllábú gyermekorvos Trabant Hycomat típusú autójával három lengyel gyereket szállítottam a Balatonra. Ehhez hasonló, egy fiatalnak kétségkívül izgalmas akciókban vettem részt. Amikor Rajk Júlia meghalt, vélhető volt, hogy a posta nem fogja a gyászjelentéseket kikézbesíteni, így ezt a fővárosi ellenzéki értelmiségi körök magán szervezésben oldották meg. Éppen Budapesten voltam, kaptam a bátyámtól egy Trabantot és egy térképet, valamint egy halom gyászjelentést, és nekiindultam a pesti éjszakának. Olyan emberek laktak a kijelölt címeken, akiket én tankönyvekből ismertem, például Illyés Gyulának kézbesítettem. Továbbá Nagy Bálintnak, az Ybl Miklós és Kossuth díjas építésznek, aki a nyolcvanas években kényszerűségből ácsként dolgozott. A jegyűrűre valót később nála kerestem meg segédmunka vállalásával. Ilyen személyes élményeim voltak, de akkor még nem szippantott be a politika.

Felhasznált irodalom:

- Csejoszki, M. (2012). Katolikus nevelés a politikai diktatúra oktatási rendszerében – a Pannonhalmi Bencés Gimnázium oktatásszociológiai vizsgálata (1950–1990). *Magyar Pedagógia*, 112(3), 149–166.
- Csizmadia, E. (2001). Pártok és politikai hálózatok. *Társadalomtudományi Szemle*, 2001(3).
- Drabancz, R. (2023). Vidéki rendszerváltó tanárok. In Buda A. & Kiss E. (Szerk.), *Interdiszciplináris pedagógia és a korszakváltás bizonytalansága. XIII. Kiss Árpád emlékkonferencia: Tartalmi összefoglalók* (p. 13). Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet.
- Fónai, M. (1991). Egy konstruált szakma szakmásodása: számokban a "népművelésről". In Fónai M. (Szerk.), *Népnevelőtől a kulturális menedzserig* (pp. 3–9). Nyíregyháza: Bessenyei Kiadó és Nyomda.
- Kleisz, T. (2005). *A népművelés és a szociális munka szakmásodása angolszász és magyar metszetekben* [Doktori értekezés, Debreceni Egyetem]. <https://dea.lib.unideb.hu/items/30b4a037-0736-42c9-bad1-63b26fc3fe0b> (Letöltve: 2024.09.10.)
- Kozma, T. (2005). Egyházi iskolák – Interkulturális nevelés. *Educatio*, 14(3), 465–474.
- Mankó, M. (1990). A népművelés funkcióváltozásai. In Mankó M. (Szerk.), *Nevelés- és Művelődéstudományi Közlemények* (pp. 89–102). Nyíregyháza: Bessenyei György Kiadó.
- Nóvé, B. (2022). „Ha a szociálpolitika megsértődik, ám csinálja jobban...” In memoriam SZETA. Mérce. <https://merce.hu/2022/01/25/ha-a-szocialpolitika-megsertodik-am-csinalja-jobban/>
- T. Kiss, T. (2000). *A népnevelőtől a kulturális menedzserig: Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- T. Molnár, G. (2016). A népművelőtől a közösség-szervezőig – A kultúraközvetítő szakemberképzés negyven éve Szegeden. In Juhász E. (Szerk.), *A népműveléstől a közösségi művelődésig* (pp. 143–153).
- Tomka, M. (2009). Vallásosság Kelet-Közép-Európában – tények és értelmezések. *Szociológiai Szemle*, 19(3), 64–79.
- Vercseg, I. (1988). *Szocializáció, szerep, érték a népművelői pályán*. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó.
- Vitál, A., & Drabancz, R. (2022). Vidéki rendszerváltók 2.: "Számunkra a győzelem a bejutást jelentette...". *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 57, 39–51.
- Vitál, A. & Drabancz, R. (2023). Vidéki rendszerváltók 3.: "És elindultak a pesti aszfaltbetyárok plakátragasztó korongecsettel...". *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 58, 87–101.

[\[1\]](#) A népművelő terminust tágabb kontextusban használjuk a tanulmányban, nem munkakörként, foglalkozási pozícióként definiáljuk, hanem az 1980-as években a közművelődés teljes vertikumához tartozó, hivatásszerűen kultúraközvetítéssel, illetve közösségsszervezéssel foglalkozókra, illetve erre a pályára készülőkre alkalmazzuk ezt a kifejezést. A terminológiai kérdésekkel több jeles tanulmány, illetve monográfia foglalkozik (Mankó 1990; Fónai 1991; T. Kiss Tamás 2000; T. Molnár 2016).

[\[2\]](#) A Szegényeket Támogató Alap (SZETA) megalakulása az 1970-es és 1980-as évek fordulójának társadalmi és politikai légkörében történt, és sikeres együttműködés volt a demokratikus ellenzék, az értelmiségi és művészeti ellenkultúrák, valamint a szociális problémák iránt növekvő társadalmi érzékenység között. A független segélymozgalmat 1979 őszén Solt Ottilia és hét társa – Havas Gábor, Iványi Gábor, Lengyel Gabriella, Matolay Magda, Nagy András, Nagy Bálint és Pik Katalin – hozta létre. A csoport tagjai már egy évtizede végeztek szociológiai terepmunkát a magyarországi szegények, cigányok és munkások között, és többségük a szociológus Kemény István tanítványa volt. A SZETA célja olyan rászoruló családok támogatása volt, akik valamilyen okból kiestek az állami szociális rendszer védőhálójából. A kommunista időszakban a szegénység, a hajléktalanság és a származási diszkrimináció tabunak számított, ezért a SZETA alapítói úgy döntöttek, nem is próbálnak legálisan működő egyesületté válni. Ehelyett a nyilvánosság erejére építettek: nyílt felhívásokkal, jótékonysági rendezvényekkel, köztéri akciókkal és cenzúrázatlan kiadványokkal (szamizdat és tamizdat) próbálták elérni a társadalmat. A SZETA alapítói tisztában voltak azzal, hogy tevékenységük rendszerkritikus, de önkénteseik tábora sokszínű volt, és nem mindenki vállalta a nyílt ellenzékiiséget. A civil szerveződések dilemmái, mint a konspiráció vs. nyilvánosság és a hivatalos keretek vs. független önszerveződés, gyakran megosztották a tagokat. (Nóvé 2022). A SZETA tehát egy olyan önkéntes civil szerveződés volt, amely nemcsak a szegények segélyezésére irányult, hanem egyfajta ellenállásként is szolgált a kommunista rendszer szociális problémákat elhallgató politikájával szemben.
